

ז'טל

(יידיש: Zhetl; פולנית: Zdzieciol; שמה היום: דיטלובו [Diatlovo]). עיירה בבילורוסיה. בין שתי מלחמות-העולם היתה כלולה בפולין. בספטמבר 1939 סופחה לברית-המועצות. יהודים ישבו בז' מסוף המאה ה-16, ובסוף המאה ה-19 היו שלושה רבעים מתושביה. ערב מלחמת-העולם השנייה היו בז' כ-4,000 יהודים. בשנים 1939-1941 באו לז' גם פליטים ממערב פולין שנכבשה בידי הגרמנים.

ב-30 ביוני 1941 כבשו הגרמנים את ז', וב-15 ביולי 1941 הוצאו להורג שישה יהודים, שהלשינו עליהם שהם קומוניסטים. ב-23 ביולי הוצאו להורג 120 משכילים יהודים. ב-15 בדצמבר נשלחו 400 יהודים למחנה עבודה בדבורץ (Dworzec). הגרמנים ריכזו בז' יהודים מקוזלובשצ'ינה (Kozlovshchina), 24 ק"מ מדרום-מזרח לנובוגרודוק, נובויילניה (Nowojelnia) ובייליצה (Bielica). במקום הוקם יודנרט והיהודים רוכזו בגטו.

בסוף 1941 הוקמה בז' מחתרת בידי אלתר דבורצקי, עורך-דין שהיה סגן יושב-ראש היודנרט והאישיות הקובעת בו, וכן בידי משה פוזדונסקי, אליהו קובנסקי, שלום גרלינג, יוסף ביטנסקי ואחרים. במחתרת היו 60 חברים, ובעצתו של דבורצקי הצטרפו עשרה מחבריה למשטרת הגטו, ודבורצקי אירגן את המשטרה כיחידה להגנה עצמית.

המחתרת שמה לה למטרה להכין את הגטו להתקוממות חמושה בעת שתיעשה אקציה, ובכך לאפשר בריחה ליער. היא גם ביקשה לעורר בקרב התושבים הלא-יהודים הלכי-רוח אנטי-גרמנים. דבורצקי השתמש בכספי היודנרט לרכישת נשק, ובינואר 1942 הכניסו לגטו שני רובים, מקלע וכדורים. במחתרת התנהל ויכוח אם להילחם בגטו או ביער, ובכך היתה קשורה השאלה היכן להחביא את הנשק. דבורצקי צידד בלחימה בגטו.

באביב 1942 החלו להופיע בסביבות ז' קבוצות פרטיזנים. אותה עת שינה דבורצקי את תוכניתו, והחליט שמטרת המחתרת צריכה להיות בריחה ליער ולא מרד בגטו. ב-20 באפריל 1942, לאחר שאחד מחברי המחתרת, שלום פיולון, נעצר בעת פעולה לרכישת נשק, ברח דבורצקי עם קבוצת חברים ליער. הגרמנים קצבו פרס של 25,000 מרקם למי שיביא לידי לכידתו.

ב-30 באפריל 1942 הוצאו להורג 1,200 מיהודי הגטו. נסיונם של דבורצקי וחבריו להתקיף את הגרמנים בעת האקציה נכשל בגלל סירובם של הפרטיזנים הרוסים להסתכן בקרב כזה. שני דברים ביקש דבורצקי לעשות: לגבש כוח גדול של פרטיזנים יהודים מקרב אנשי ז' והגטאות הסמוכים כדי ללחום בגרמנים ולהציל את היהודים

שנותרו בגטאות, ולהקים ברית לוחמים עם יחידות של פרטיזנים רוסים כדי לבנות כוח גדול שישלוט באיזור ויילחם בגרמנים. ואולם, הפרטיזנים שביערות היו רחוקים מרעיונות אלה. בשוכם מפגישת בירור עם פרטיזנים רוסים, עלו דבורצקי ופוזדונסקי על מארב שהציבו פרטיזנים לא-יהודיים ונפלו בקרב. בעקבות מאורע זה נבלמה יציאתם של יהודי ז' ליערות, ועיקר מאמצם כוון לבניית בונקרים ומחבואי סתר. ב-6 באוגוסט 1942 נערכה האקציה השנייה, אך רחובות הגטו היו ריקים והיהודים נמצאו בתוך בונקרים ומקומות סתר. שלושה פרטיזנים יהודים שבאו בבוקרו של אותו יום לגטו כדי להוציא מתוכו יהודים ליער נפלו בעת שניסו לפרוץ את הכיתור סביב הגטו. צבי קפלינסקי ברח בראש קבוצה של 50 איש ליער והיה למפקדם. כ-600 יהודים פרצו מגטו ז' ליערות הסביבה, ואותם שהצליחו להגיע היו בין מקימי יחידות הפרטיזנים של יחזקאל אטלס וטוביה בילסקי ויחידות פרטיזנים אחרות. כ-370 יהודים מגטו ז' נותרו בחיים, וכ-90% מהם באו מהיער. 116 מיהודי ז' נפלו בקרבות ביער ובשורות הצבא האדום, שאליו גוייסו עם צאתם מהיער.